

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

КРИВЕНКО ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 347.97/99(477)

**ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Спеціальність 12.00.10 – судоустрій;
прокуратура та адвокатура

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі організації судових та правоохоронних органів Одеської національної юридичної академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ДОЛЕЖАН Валентин Володимирович,
Одеська національна юридична академія,
професор кафедри організації
судових та правоохоронних органів

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
КОСЮГА Михайло Васильович,
Прокуратура Чернівецької області,
Прокурор Чернівецької області

кандидат юридичних наук, професор
МАРОЧКІН Іван Єгорович
Національна юридична академія
ім. Ярослава Мудрого, завідувач кафедри
організації судових та правоохоронних органів

Провідна установа: Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, кафедра правосуддя

Захист відбудеться 7 жовтня 2006 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії (650009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2).

Автореферат розісланий 4 вересня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Судово – правова реформа, яка проводиться в Україні з 1992 року, спрямована не лише на підвищення ефективності правосуддя, але й на вдосконалення системи управління судовою системою, що є можливим лише на основі її демократизації.

Практика реалізації законодавства про судоустрій останніх років висвітлила ряд проблем, що потребують теоретичного осмислення для вироблення пропозицій організаційно – правового характеру.

Проблеми демократизації судової системи в науці судоустрою розглядалися в контексті загальних питань судово – правової реформи. Їм були присвячені праці таких науковців України, як С. Василюк, Ю. Грошевий, Л. Давиденко, В. Долежан, А. Жуковський, О. Захарова, С. Ківалов, С. Костицький, Р. Куйбіда, І. Марочкін, М. Мельник, Ю. Михайленко, Л. Москвич, І. Назаров, Г. Омеляненко, С. Подкопаєв, Ю. Полянський, С. Прилуцький, М. Руденко, М. Сірій, В. Смородинський, В. Тертишник, М. Штефан та ін.; російських науковців: Є. Абросимової, А. Власова, М. Клеандрова, В. Семенова, В. Терехіна, В. Яковлева та ін.

Серед дослідників цих проблем необхідно виділити суддів – практиків, у тому числі з науковими ступенями: В. Бринцева, О. Волкова, Л. Виноградову, В. Городовенка, В. Іртегова, Ю. Кармазіна, В. Косарева, М. Короткевича, В. Маляренка, О. Пасенюка, П. Пилипчука, Д. Притику, В. Скомороху, В. Стефанюка, А. Стрижака, С. Штогуна, М. Хандуріна, а також народних депутатів України О. Бандурку, С. Гавриша, О. Задорожного, І. Коліушка, Б. Коновалука, М. Оніщука, В. Онопенка, В. Шишкіна та роботи дослідників з країн “далекого зарубіжжя”, таких як У. Бернам, Д. Кларк, П. Менгусон, Д. Мердок, Д. Оберто, П. Трот, Ф. Фрізон, Б. Футей.

Проте висловлювання зазначених авторів з питань демократизації судової системи носять фрагментарний характер, особливо щодо діяльності органів суддівського самоврядування, а монографічні дослідження зазначених питань взагалі відсутні. Усе це зумовило вибір теми дисертаційного дослідження. Ураховуючи масштаби проблематики, не всі питання демократизації відносин у сферах судової влади і суддівського співтовариства розглянуті в роботі достатньо повно – головна увага приділена колегіальним органам судового управління та органам суддівського самоврядування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі судових та правоохоронних органів Одеської

національної юридичної академії відповідно до плану наукових досліджень кафедри і з урахуванням Державної комплексної цільової програми “Проблеми удосконалення організації діяльності суду і правоохоронних органів в умовах формування соціальної, правової, демократичної держави” (державна реєстрація №186.0.09931).

Мета і задачі дослідження. Основною метою дисертаційного дослідження концептуальних проблем демократизації судової системи України є вивчення впливу цього процесу на ефективність правосуддя, захист прав і свобод громадян та інтересів членів суддівського співтовариства.

Поставлена мета обумовила потребу у вирішенні таких задач:

- проаналізувати взаємозалежність між процесами демократизації українського суспільства і судової системи, демократичний зміст основних принципів судоустрою та судочинства;

- оцінити роль суддівського самоврядування як важливого фактору становлення судової влади, захисту інтересів суддів, демократизації відносин між членами суддівського співтовариства;

- визначити завдання і функції колегіальних управлінських структур судів та органів суддівського самоврядування з урахуванням потреб їх дальшої демократизації;

- розкрити зміст сучасних форм управлінської діяльності в судовій системі і окреслити напрямки їх удосконалення;

- з’ясувати можливості демократизації кадрової політики в судовій системі;

- запропонувати засоби зміцнення незалежності суддів з використанням демократичного потенціалу судово-правової реформи;

- проаналізувати зміст існуючих гарантій прав та інтересів членів суддівського співтовариства і виробити пропозиції щодо їх посилення;

- проаналізувати ефективність правового регулювання процесуальних аспектів у діяльності колегіальних управлінських органів в судах та органів суддівського самоврядування.

Об’єкт дослідження – управлінсько-правові відносини у судовій системі і суддівському співтоваристві.

Предмет дослідження – демократичні засади судової влади, основні напрямки демократизації управління в судовій системі України, процесуальні аспекти демократизації судового управління.

Методи дослідження – з урахуванням теми і завдань дослідження в дисертаційній роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, властивих сучасній правовій науці.

Застосування універсального діалектичного методу дозволило дослідити проблеми демократичного наповнення відносин у сфері судової

влади в єдності їх соціального змісту та правової форми з урахуванням суперечливості цих процесів і визначити шляхи розв'язання зазначених проблем. Використання історичного методу дало можливість простежити процеси демократизації у цій сфері на різних етапах розвитку суспільства, в тому числі в ході судово – правової реформи. Компаративний метод використано для порівняння змісту взаємопов'язаних норм судоустрійного законодавства для вироблення їх оптимальної моделі, а також для співставлення відповідних норм законодавства України й інших держав. Формально-юридичний аналіз нормативних актів використовувався для виявлення прогалин і суперечностей в них з метою внесення пропозицій щодо їх вдосконалення. Метод системно-структурного аналізу дозволив встановити об'єктивні взаємозв'язки між процесами, що супроводжують демократизацію судової системи. Також бралися до уваги вимоги формальної логіки при обґрунтуванні висновків і пропозицій роботи. Соціологічний метод використовувався при опитуванні суддів з проблем, піднятих у дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлюється тим, що у вітчизняній літературі автором вперше на монографічному рівні досліджено організаційно – правові аспекти впровадження демократичних засад у судове управління, сформульовані висновки і пропозиції, а саме:

- обґрунтовано положення, відповідно до якого демократизм судової системи – це властивий їй стан, що характеризується особливою роллю судової влади у системі поділу влади як арбітра у вирішенні конфліктів на ґрунті реалізації норм права, гаранта захисту прав і свобод людини і громадянина, особливим демократичним порядком формування її структур, високим статусом суддів у суспільстві, досконалістю вирішення процесуальних і управлінських питань;

- проаналізовано зміст конституційних принципів судоустрою і судочинства з точки зору їх демократичної спрямованості;

- вперше запропоновано визначення суддівського самоврядування як діяльності суддівського співтовариства, його окремих частин та їх представницьких органів, спрямованої на забезпечення нормального функціонування судової системи, захист прав та інтересів суддів шляхом участі у вирішенні управлінських питань в межах і порядку, передбачених законом;

- вперше визначені основні риси суддівського самоврядування і обґрунтовано тезу про те, що воно є проявом корпоративної та елітарної демократії;

- вперше визначено перелік і розкрито суть основних принципів суддівського самоврядування, запропоновано закріпити їх у Законі про судоустрій;

– визначено перелік управлінських функцій у судовій системі, внесено пропозиції щодо їх демократизації: порядку розподілу справ між суддями, інформаційно-аналітичної діяльності, інформування громадськості про діяльність судів, представницької функції, тощо;

– проаналізовано демократичний зміст таких форм управлінської діяльності, як видання актів локальної та відомчої нормотворчості, актів правозастосування, формування внутрішньосистемних організаційно-управлінських структур судової системи, обговорення питань їх діяльності, здійснення контролю, координації з іншими органами;

– внесено пропозиції щодо подальшої демократизації формування суддівського співтовариства, усунення бюрократичних перекручень у процесі складання присяги призначеними суддями;

– запропоновано власний варіант порядку призначення суддів на керівні посади в судах – Радою суддів України (РСУ) за наслідками попереднього обговорення колективами судів і радами суддів;

– запропоновано вжиття додаткових організаційно-правових заходів із забезпечення незалежності суддів: включення до законодавства норм про неприпустимість складання суддями звітів і давання пояснень з приводу судових справ, висловлювання наперед органами масової інформації думок щодо ходу і результатів судового розгляду; входження суддів до складу комісій і комітетів, створюваних іншими органами влади; конкретизовані завдання різних державних і недержавних структур щодо забезпечення принципу незалежності суддів;

– внесено пропозиції щодо демократизації вирішення питань фінансово-ресурсного забезпечення судової системи, зокрема, встановлення обов'язкової участі Ради суддів України в розрахунку потреб фінансового забезпечення судів і суддів, його обговоренні урядом і парламентом; покладення на РСУ функцій головного розпорядника бюджетних коштів, виділених на потреби судів;

– розкрито особливості захисту прав та інтересів суддів з використанням конституційно-правових, адміністративно-правових механізмів, парламентського контролю, судів загальної юрисдикції, а також повноважень органів суддівського самоврядування;

– запропоновано включити до Закону про статус суддів” окрему статтю “Права суддів”, та у Законі “Про судоустрій України” серед основних завдань органів суддівського самоврядування передбачити захист прав, свобод та інтересів суддів;

– обґрунтовується позиція, за якою процес судового управління є різновидом юридичного процесу, що охоплює як державні структури, так і органи суддівського самоврядування;

– запропоновано низку пропозицій, спрямованих на вдосконалення процесуальних норм діяльності колегіальних органів судового управління та органів суддівського самоврядування для поглиблення демократичних засад їх функціонування.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що їх можна використати:

– у нормотворчій сфері – для вдосконалення законодавства про судоустрій, статус суддів, регламентних процесуальних актів органів судового управління і суддівського самоврядування;

– у науково-дослідницькій роботі – для подальшого вивчення організаційно-правових аспектів діяльності зазначених структур;

– у правозастосовчій сфері – для забезпечення однакового застосування норм права у процесі судового управління, зокрема діяльності органів суддівського самоврядування;

– у навчальному процесі – для викладання навчальної дисципліни “Судові та правоохоронні органи України” і спецкурсів “Судове управління” і “Суддівське самоврядування”.

Особистий внесок здобувача в одержанні наукових результатів, що містяться у дисертації. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно. У співавторстві опубліковано наукові статті: “До питання про судоустрій в Україні” (здобувачем викладено власну позицію щодо призначення суддів на керівні посади в судах) (0,1 д.а.); “Апеляційне провадження за новим цивільним процесуальним законодавством України”, “Касаційне провадження в цивільних справах” (здобувачем обґрунтовано демократичні риси нового порядку апеляційного і касаційного оскарження, його значення для забезпечення доступності правосуддя) (0,3 д.а.). В Науково-практичному коментарі до Закону України “Про судоустрій України” здобувач є автором розділу про суддівське самоврядування (1 д.а.). Ідеї та розробки співавторів в дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Дисертацію обговорено і схвалено на засіданні кафедри організації судових та правоохоронних органів Одеської національної юридичної академії. Основні положення, висновки і рекомендації дисертації доповідалися автором: на V та VII з’їздах суддів України (2002, 2005 роки); на XII міжнародній конференції суддів у м. Києві (2005 рік); на парламентських слуханнях про хід судово-правової реформи в Україні (2005 рік); засіданнях профільних комітетів Верховної Ради України з питань судово-правової реформи; засіданнях Пленуму Верховного Суду України; президії Верховного Суду України; науково-консультативної ради Верховного Суду України; засіданнях Ради суддів України; спільних засіданнях Верховного

Суду України, РСУ та колегії Державної судової адміністрації України (ДСА); наукових конференціях викладачів і аспірантів Одеської національної юридичної академії. У роботі використано нормативний матеріал станом на 20 березня 2006 року.

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки та пропозиції дисертаційного дослідження відображені у 5-х статтях, опублікованих у журналах, що входить до переліку наукових фахових видань, затвердженого ВАК України, а також в інших публікаціях в юридичній періодиці і в Науково-практичному коментарі до Закону України “Про судоустрій України” (Київ, 2003).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять 11 підрозділів, висновків та списку використаних джерел (305 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 216 сторінок, з них основний текст – 195 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, зазначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначається завдання, об'єкт і предмет дослідження, характеризується його методологічна основа, розкривається наукова новизна дисертації та її практичне значення, даються відомості про апробацію роботи, її структуру і обсяг.

Перший розділ “Демократичні засади судової влади” складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 1.1 “Роль демократії у становленні незалежної Української держави” присвячено загальнотеоретичним питанням розвитку демократії в Україні.

Важливим проявом демократії є розвиток об'єднань громадян, що переслідують як приватні чи вузькокорпоративні інтереси, так і здійснюють захист публічних інтересів, у тому числі на основі поєднання цієї діяльності з захистом професійних інтересів. Заснована на цьому система самоврядування включає у себе як територіальні громади, так і інші групи громадян з особливим суспільним статусом і власними інтересами. У разі поєднання захисту публічних і професійних інтересів самоврядні громади та їх органи набувають характеру публічної корпоративної влади.

Підрозділ 1.2 “Основні риси демократизму судової системи України” містить характеристику зазначених рис, які стосуються судоустрою і судочинства.

Демократизм у сфері судоустрою може містити у собі елементи прямої демократії (збори суддівських колективів), а у сфері судочинства – носить

опосередничий характер. Демократизм у сфері судоустрою стосується судового управління як складової державного управління. Він містить у собі внутрішні аспекти взаємин між суб'єктами судової системи, і зовнішні – між ними та іншими суб'єктами права.

Зовнішній аспект демократизму судової системи обумовлений тим, що в демократичному суспільстві судова влада є елементом системи стримування і противаг, відіграє особливу роль у вирішенні соціально-правових конфліктів.

В роботі аналізується демократичний зміст таких принципів судоустрою, як здійснення правосуддя виключно судами, універсальність судової юрисдикції, територіальність і спеціалізація, колегіальний розгляд справ у визначених законом випадках, участь представників народу у здійсненні правосуддя, незалежність і недоторканність суддів.

Серед засад судочинства у дисертації проаналізовані деякі аспекти застосування таких принципів, як законність, гласність судового процесу та його технічне фіксування, а також доступності правосуддя.

У підрозділі 1.3 “Концептуальні проблеми правового регулювання управлінської діяльності у судовій системі в умовах демократії” визначаються особливості окремих суб'єктів судового управління: суддів, колегіальних внутрішньосудових органів, органів суддівського самоврядування.

Відзначається, що професійні судді як первинний елемент судової системи наділені певними управлінськими повноваженнями у зв'язку з організацією розгляду справ, а також реалізують їх шляхом участі у діяльності колегіальних управлінських структур і суддівського самоврядування. Враховуючи особливий статус суддів, пропонується замінити деякі терміни законодавства, зокрема, “носій судової влади” – на “представник судової влади”, “суддівський корпус” – на “суддівське співтовариство”. Обґрунтовується положення про те, що демократизм судової системи носить характер елітарної демократії, оскільки суддівське співтовариство краще, ніж будь-який інший прошарок суспільства, здатно до самоврядування через свою дисциплінованість, правильне розуміння корпоративних інтересів і здатність захищати їх на високому професійному рівні.

Виділяються основні риси президій і пленумів судів як колективних органів внутрішньосудового управління.

На демократичних принципах, передусім на колегіальності, побудована діяльність таких органів, як Вища рада юстиції (ВРЮ), кваліфікаційні комісії та Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС). Обґрунтовується потреба об'єднання у майбутньому ВРЮ та ВККС. Зазначені структури не можна віднести до органів суддівського самоврядування, оскільки вони, по-перше, складаються не з самих лише суддів, а, по-друге, наділені юрисдикційними

повноваженнями, не властивими органам суддівського самоврядування. І ВРЮ, і кваліфікомісії не є частинами судової системи, а складають лише її інфраструктуру. Це стосується і органів ДСА, які, потрібно підпорядкувати відповідно РСУ і регіональним радам суддів. До судової влади доцільно інтегрувати і служби з виконання судових рішень.

Система суддівського самоврядування поділяється на три частини: а) суддівське співтовариство, б) окремі колективи судів (суддівські громади); в) представницькі органи суддівського співтовариства.

Суб'єкти самоврядування є частиною судової системи України, здійснення суддівського самоврядування є частиною судового управління. Основними рисами суддівського самоврядування є такі: воно уособлює публічну владу і спрямовано на забезпечення нормальної життєдіяльності судової системи; існування суддівського самоврядування впливає безпосередньо з положень Конституції України; суддівське самоврядування, будучи частиною судової системи, водночас має самостійний статус, власні завдання і компетенцію; його органи взаємодіють з індивідуальними і колективними суб'єктами судового управління; суддівське співтовариство делегує частину своїх функцій і повноважень органам суддівського самоврядування; через поєднання діяльності державних органів і органів суддівського самоврядування і використання останніми методів управління, властивих громадським об'єднанням, їх статус наближається до статусу суб'єктів громадянського суспільства; в основі суддівського самоврядування лежить захист професійних інтересів; воно базується не на самоорганізації, а безпосередньо на основі приписів закону; діяльність структур суддівського самоврядування фінансується з державного бюджету.

До принципів суддівського самоврядування відносяться: демократичне волевиявлення суддівських колективів та їх органів; законність; гласність; колегіальність; виборність; поєднання професійних; особистих і державних інтересів; організаційно – правова самостійність у межах повноважень, визначених законом; підзвітність і відповідальність перед суддівським співтовариством його органів і посадових осіб; державна підтримка суддівського самоврядування; захист прав суддівського самоврядування у судовому порядку. Ці принципи доцільно закріпити у Законі України “Про судоустрій України”.

Обґрунтовується положення, що органи суддівського самоврядування беруть участь у вирішенні питань, що стосуються не лише внутрішніх питань діяльності судів, але й їх зовнішніх стосунків. З урахуванням цього дається визначення суддівського самоврядування.

Другий розділ “Основні напрямки демократизації управління в судовій системі” складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 2.1 “Завдання і функції управлінських структур судів та органів суддівського самоврядування” підкреслюється, що завданнями судового управління є вживання органами і посадовими особами судової системи, іншими уповноваженими державними структурами, органами суддівського самоврядування заходів щодо забезпечення ефективної діяльності судів по здійсненню правосуддя, а функціями судового управління – напрямки діяльності, спрямованої на забезпечення здійснення правосуддя.

Серед них можна, зокрема виділити: забезпечення організаційного порядку; оперативне розпорядництво; інформаційно-аналітична діяльність; організація і ведення кадрової роботи; забезпечення самостійності судів і незалежності суддів; ресурсне забезпечення; розгляд звернень громадян; представницька функція. Реалізація кожної з них тією чи іншою мірою пов’язана із застосуванням демократичних механізмів вирішення управлінських питань.

У роботі аналізуються проблеми, пов’язані з можливим прийняттям пропозицій щодо усунення голів судів від організаційного керівництва ними і покладення цього обов’язку на інші органи. Попри свій удаваний демократизм реалізація цієї ідеї призвела б до порушення єдності структурних елементів судових органів, а, значить, і до розбалансованості механізму управління. Оптимізація службових відносин у суддівських колективах має бути пов’язана з підвищенням ролі суддівського самоврядування у вирішенні внутрішніх питань діяльності судів. У зв’язку з цим пропонується змінити редакцію ч. 2 ст. 103 Закону про судоустрій, відповідно до якої діяльність самоврядних органів “має сприяти” забезпеченню нормальної діяльності судів і суддів і зазначити, що ця діяльність має бути “спрямована на створення цих умов”.

В роботі привернуто увагу до проблеми розподілу справ між суддями, аналізуються різні варіанти такого розподілу. Запровадження розподілу у порядку черговості має поєднуватися з використанням методу оперативного розпорядництва при виникненні екстраординарних управлінських ситуацій. На органи суддівського самоврядування варто покласти періодичне, не рідше одного разу на рік, узагальнення цієї практики і за результатами колективного обговорення – вжиття відповідних заходів.

Для поліпшення інформаційно-аналітичної діяльності запропоновано: залучити до вивчення і аналізу судової практики голів і колективи місцевих судів; надати конференціям суддів право проводити громадську експертизу законопроектів; передбачити у законодавстві щорічне інформування Головою Верховного Суду України Верховної Ради України про стан законності у судочинстві і проблеми судової системи; започаткувати

спеціальні видання з питань організації діяльності судів і функціонування суддівського самоврядування.

З метою підвищення ефективності оперативного розпорядництва у системі суддівського самоврядування і здійснення представництва запропоновано визначити в судоустрійному законодавстві функції і повноваження голів рад суддів.

У підрозділі 2.2 *“Форми управлінської діяльності в судовій системі та проблеми їх демократизації”* виділені такі організаційно-правові форми, як видання актів локальної і відомчої нормотворчості; формування внутрішньосистемних управлінських структур; проведення організаційних заходів з обговорення діяльності судово-управлінських і самоврядних структур; виконання організаційно – технічних операцій, пов’язаних з виданням індивідуальних правових актів; здійснення координації з іншими органами; контроль.

Видання переважної більшості нормативно-правових актів здійснюється колегіальними органами судового управління і органами суддівського самоврядування, що підкреслює демократичний характер засад їх діяльності. У зв’язку з цим проаналізовано практику видання актів РСУ. В її діяльності в сучасних умовах виділяється видання таких квазі-нормативних актів, як акти погодження, за допомогою яких забезпечується участь органів суддівського самоврядування в управлінських процесах спільно з іншими органами. Підкреслюється потреба у координації їх діяльності, об’єктивно зумовлена тим, що багато управлінських рішень у сфері судоустрою приймається різними державними органами і органами суддівського самоврядування. Тому заслуговує на схвалення практика спільного обговорення управлінських питань пленумами і президіями судів, радами суддів, представниками ДСА, що сприяє зміцненню демократичних засад в судовому управлінні. Дальшим кроком у цьому напрямку могло б стати створення координаційної ради органів судового управління з обов’язковим включенням до неї представників самоврядних суддівських структур.

Дисертант наголошує на необхідності збереження і підвищення ролі органів суддівського самоврядування у здійсненні контролю в межах судової системи. Слід закріпити у законодавстві можливість проведення судами вищого рівня і радами суддів перевірок стану організації роботи в судових органах. Доцільно, щоб голови рад суддів, включаючи РСУ, здійснювали свої обов’язки з відривом від суддівської діяльності зі збереженням ними статусу суддів, а до контролю активніше залучалися судді у відставці.

Пропонується закріпити в Законі про судоустрій єдину норму, що стосується обов’язковості рішень самоврядних структур, виклавши її у такій редакції:

“Рішення органів суддівського самоврядування, винесені відповідно до їхньої компетенції, обов’язкові для всіх керівників судів, суддів цих судів, працівників апарату судів, кваліфікаційних комісій, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, органів Державної судової адміністрації України.

Рішення з “їзду суддів України є обов’язковими для всіх органів суддівського самоврядування; рішення конференцій суддів – для рад суддів і зборів суддів, рішення Ради суддів України – для конференцій суддів, зборів суддів та рад суддів”.

Підрозділ 2.3 “Шляхи демократизації вирішення кадрових питань у судах” присвячено вдосконаленню процесу добору претендентів на суддівські посади і порядку призначення на посади керівників судів та їх звільнення з цих посад. У роботі підтримуються пропозиції про підвищення рівня відкритості процесу прийняття на посади суддів, запровадження конкурсів, вміщення інформації про претендентів у засобах масової інформації (Л. Виноградова, Г. Куйбіда, С. Прилуцький та ін.). Крім того, обґрунтовується потреба у попередньому обговоренні кандидатур претендентів у колективах судів, де існують вакансії.

Піддано критичному аналізу положення ч.8 ст.8 Закону “Про статус суддів”, що після закінчення строку повноважень суддя за його заявою повинен бути рекомендований на цю посаду на черговий строк, оскільки в цьому разі він обирається не на черговий строк, а безстроково. Неточним є і положення ч.1 ст.128 Конституції України щодо першого призначення на посаду професійного судді, оскільки перше призначення – це єдине призначення, а далі вже йде обрання.

Обґрунтовується недоцільність покладення на парламент України функції обрання суддів безстроково через фактичну недемократичність цього порядку. Наводяться додаткові аргументи на користь зосередження цих питань в руках Президента України, що відповідає практиці інших демократичних країн. Пропонується спростити процедуру складання присяги для забезпечення своєчасного допуску судді до виконання обов’язків. Водночас доводиться, що набуття статусу судді є результатом видання акту призначення, а не складання присяги.

Обґрунтовується варіант призначення суддів на адміністративні посади в судах (їх пропонується називати “керівні посади”) в три етапи: 1) обговорення кандидатур зборами суддів; 2) затвердження відповідних рекомендацій радами суддів; 3) прийняття остаточних рішень РСУ.

В судовострійному законодавстві потрібно встановити види і порядок застосування заохочень щодо суддів за рішеннями рад суддів і РСУ, встановити на державному рівні звання “Заслужений (або почесний) суддя”.

У підрозділі 2.4 “Засоби забезпечення незалежності суддів в умовах демократизації життя суспільства” відзначається ненормальність ситуації, коли у країні паралельно відбуваються процеси демократизації життя суспільства та одночасно підвищується інтенсивність посягань на незалежність суддів. Пропонується вжити з цього приводу такі правові заходи: серед передбачених у ч. 7 ст. 14 Закону “Про судоустрій України” гарантій встановити таку: “відповідальністю, встановленою законом, за будь-які посягання на незалежність суддів”; включити до цього Закону таку норму: “Органи масової інформації не мають права висловлювати наперед думку про результати судового розгляду по конкретній справі або закликати суддів до прийняття певного рішення”; відтворити у Законі “Про статус суддів” положення, яке міститься у ч. 4 п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 року № 4, відповідно до якої суддя не повинен звітувати та давати пояснення з приводу судових справ; передбачити в законодавстві неприпустимість входження суддів до складу комісій і комітетів, створюваних органами державної влади та місцевого самоврядування.

У підрозділі 2.5 “Актуальні проблеми забезпечення прав представників суддівського співтовариства” зазначені права поділяються на три групи: а) загальнолюдські і загальногромадянські права, що стосуються суддів такою ж мірою, як і інших людей; б) права, ширші за змістом у порівнянні з іншими громадянами, а їх гарантії – вагоміші; в) загальногромадянські права і свободи, реалізація яких стосовно суддів є обмеженою або взагалі неможливою. Пропонується включити до Закону “Про статус суддів” спеціальний розділ під назвою “Права судді”.

В сучасних умовах забезпечення соціально-економічних прав суддів є невіддільним від матеріально-фінансового забезпечення судової системи, що утруднюється хронічним недофінансуванням її потреб. У зв’язку з цим внесено пропозиції щодо демократизації вирішення питань фінансування, передбачити в законодавстві обов’язкову участь РСУ в розрахунку фінансових потреб судів, його обговоренні урядом і парламентом, покладення на неї функцій головного розпорядника бюджетних коштів, виділених на потреби судів.

Проаналізовано зміст таких способів захисту суддів, як конституційно-правовий, адміністративно-правовий, захист прав суддів судами загальної юрисдикції, парламентський контроль, прокурорський нагляд, використання міжнародно-правових механізмів, можливостей органів суддівського самоврядування.

Розділ 3. “Деякі процесуальні аспекти демократизації судового управління” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 “Процесуальна регламентація як умова дотримання демократичних засад у діяльності внутрішньосудових колегіальних органів управління і органів суддівського самоврядування” обґрунтовується положення щодо процесуального характеру управлінської діяльності цих органів, виходячи з широкого розуміння юридичного процесу.

Судово-управлінський процес носить не юрисдикційний, а позитивний організаційний характер. Управлінсько-процесуальні норми у цій сфері містяться у різних за рівнем нормативно-правових актах, поширюються на органи, що відносяться до різних гілок державної влади. Управлінсько-процесуальні норми у сфері судоустрою спрямовані не лише на вирішення індивідуальних управлінських справ, але й на нормативне регулювання управлінських процесів шляхом видання регламентно – управлінських актів.

Процесуальна регламентація судового управління охоплює діяльність не лише внутрішньосудових суб’єктів управління, але й структур суддівського самоврядування.

У підрозділі 3.2 “Демократизація формування складу колегіальних управлінських структур у судовій системі” підкреслюється, що ефективність роботи цих органів немалою мірою залежить від досконалості процедур їх створення на основі підвищення зацікавленості представників суддівського співтовариства у цьому процесі. У зв’язку з цим є доцільним встановити певні квоти для рядових суддів у радах суддів і РСУ.

Пропонується встановити терміни (до п’яти років) перебування суддів у складі президій апеляційних і вищих спеціалізованих судів, включити до складу президій за посадою голів судових палат, встановити, хто має право висувати кандидатури до складу президій, запровадити обрання членів президій на альтернативній основі.

Є також доцільним встановити можливість участі у роботі зборів суддів з правом вирішального голосу суддів у відставці; створення ініціативних груп для підготовки зборів суддів на вимогу не менше третини їх складу, якщо ця вимога не виконується керівництвом суду; уточнити поняття “загальна кількість суддів”, виходячи з їх фактичної наявності; передбачити в законі, що виконання рішень зборів суддів покладається на голів і президій судів за дорученням цих зборів.

Потрібно закріпити безпосередньо у Законі про судоустрій право встановлювати норми представництва на конференції суддів радам суддів; встановити періодичність проведення засідань цих рад (не менше одного разу на три місяці).

У підрозділі 3.3 “Засоби демократизації порядку прийняття управлінських рішень колегіальними органами судового управління і самоврядування”

підкреслюється, що усі ці рішення є наслідком волевиявлення колегіальних органів з питань, що відносяться до їх компетенції,

За юридичною спрямованістю вони поділяються на такі види: 1) рішення про обрання представників суддівського співтовариства на виборні посади; 2) рішення про призначення на посади; 3) рішення про погодження органами суддівського самоврядування видання нормативних та індивідуальних актів іншими органами; 4) рішення про затвердження складу колегіальних органів або відомчих та локальних нормативних актів; 5) рішення-пропозиції про вжиття певних заходів організаційно-правового характеру; 6) рішення-звернення; 7) рішення – роз'яснення (у вигляді постанов), що приймаються пленумами судів; 8) рішення-висновки.

Колективний порядок прийняття рішень колегіальними управлінськими структурами судової системи включає у себе: 1) ініціювання розгляду питання; 2) підготовка до розгляду; 3) обговорення питання на засіданні колегіального органу; 4) прийняття рішення; 5) організація його виконання.

У роботі аналізуються особливості вирішення цих питань стосовно судової системи: меж компетенції окремих органів, встановлення кворуму для прийняття рішень, порядку голосування тощо.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження автор дійшов таких висновків.

1. Демократизм судової системи – це властивий їй стан, що характеризується особливою роллю судової влади у системі поділу влади як арбітра у вирішенні конфліктів на ґрунті реалізації норм права, гаранта захисту прав і свобод людини і громадянина, особливим демократичним порядком формування її структур, високим статусом суддів у суспільстві, досконалістю вирішення процесуальних і управлінських питань.

2. Демократизм судової системи проявляється через усі принципи судоустрою і судочинства, в тому числі у такій складовій частині судоустрою, як судове управління. Його важливою рисою є наявність колегіальних управлінських органів у складі судів і суддівського самоврядування.

3. Суддівське самоврядування – це діяльність суддівського співтовариства, його окремих частин та їх представницьких органів, спрямована на забезпечення нормального функціонування судової системи, захист прав та інтересів суддів шляхом участі у вирішенні управлінських питань в межах і порядку, передбачених законом.

4. Існування суддівського самоврядування закріплено в Конституції України, воно є особливим проявом публічної влади, суб'єкти самоврядування є частиною судової системи, а їх діяльність – частиною

судового управління, вони мають самостійний статус у межах судової системи, самоврядування пов'язано з делегуванням суддівським співтовариством частини своїх повноважень самоврядним органам, в його основу покладено захист професійних інтересів суддів, воно базується не на самоорганізації, а на основі вимог закону, фінансується за рахунок державного бюджету.

5. Система суддівського самоврядування складається з трьох елементів: суддівського співтовариства; окремих колективів суддів (суддівських громад), представницьких органів суддівського самоврядування. Воно є проявом корпоративної та елітарної демократії.

6. Функціями управління судовою системою України є: забезпечення організаційного порядку, оперативне розпорядництво, інформаційно-аналітична діяльність, організація і ведення кадрової роботи, забезпечення самостійності судів і незалежності суддів, ресурсне забезпечення, розгляд звернень громадян, представництво. Їх реалізація сприяє упорядкуванню управлінської діяльності, а, значить, і її демократизації.

7. Функції судового управління реалізують судді, керівники судів, внутрішньосудові управлінські органи (президії та пленуми), структури суддівського самоврядування, визначені у Законі України "Про судоустрій України".

8. ВРЮ, кваліфікаційні комісії суддів, ВККС, а також ДСА, не входячи організаційно до судової системи України, складають її інфраструктуру. У зв'язку з цим органи ДСА доцільно підпорядкувати відповідно РСУ та регіональним радам суддів. Слід також інтегрувати до судової влади служби виконання покарань.

9. На першочергову увагу заслуговують такі організаційно правові питання демократизації судової системи, як розподіл справ між суддями з участю суддівських колективів і органів суддівського самоврядування, упорядкування процедури призначення на суддівські посади і на керівні посади в судах шляхом обговорення зборами суддів і затвердження радами суддів та РСУ, закріплення в законодавстві видів і порядку заохочення суддів.

10. В законодавстві потрібно закріпити додаткові норми щодо забезпечення незалежності суддів, перш за все, запобігання протиправному впливу на них: неприпустимості вимагати від суддів звітів і пояснень з приводу судових справ, заборони органам масової інформації висловлювати наперед думки щодо результатів судових процесів, включення суддів до складу комісій і комітетів, утворюваних іншими органами влади.

11. Для забезпечення фінансової незалежності судової системи України потрібно передбачити у законодавстві обов'язкову участь РСУ в

розрахунках фінансового забезпечення судів і суддів, його обговоренні урядом і парламентом, покладення на РСУ функції головного розпорядника коштів, виділених для судів.

12. Захист прав та інтересів суддів здійснюється з використанням таких способів: конституційно-правового, адміністративно-правового, судового, парламентського контролю, прокурорського нагляду, використання міжнародно-правових механізмів, а також можливостей органів суддівського самоврядування. До Закону України “Про статус суддів” доцільно включити спеціальний розділ “Права суддів”.

13. Ефективність діяльності внутрішньосудових управлінських самоврядних структур залежить від удосконалення її процесуального регулювання: конкретизації порядку утворення управлінських органів, порядку обговорення питань і прийняття управлінських рішень. Ці проблеми вимагають вирішення на законодавчому і внутрішньосистемному рівні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кривенко В.В., Ярема А.Г. До питання про судоустрій в Україні // Вісник Верх. Суду України. – 1998. – № 2. – С. 11-13.
2. Шевчук П.І., Кривенко В.В. Апеляційне провадження за новим цивільним процесуальним законодавством України // Вісник Верх. Суду України. – 2001. – № 4. – С. 30-31.
3. Шевчук П.І., Кривенко В.В. Касаційне провадження в цивільних справах // Вісник Верх. Суду України. – 2002. – № 1. – С. 30-31.
4. Кривенко В.В. Демократизація судової влади в Україні (деякі теоретичні аспекти). – Вісник Верх. Суду України. – 2005. – №7. – С. 29-33.
5. Кривенко В.В. Суддівське самоврядування як елемент управління судовою системою України. – Вісник Верх. Суду України. – 2005. – №4. – с. 2-6.

АНОТАЦІЯ

Кривенко В.В. Демократизація судової системи України: проблеми і перспективи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2006.

У роботі розглянуті теоретичні і практичні аспекти розвитку демократичних засад організації і функціонування судової системи України у сферах судоустрою і судового управління.

Проаналізовані основні риси демократизму судової системи, демократичний зміст функцій і форм діяльності управлінських структур, особливості правового статусу системи суддівського самоврядування і підвищення його ролі у судовому управлінні. Розглянуті шляхи демократизації вирішення кадрових питань у судах і забезпечення незалежності суддів, захисту прав представників суддівського співтовариства.

Висловлені міркування щодо вирішення процесуальних питань діяльності президій, пленумів судів і структур суддівського самоврядування.

Ключові слова: демократія, судова система, статус суддів, судоустрій, судочинство, суддівське самоврядування, збори суддів, конференція суддів, з'їзд суддів, рада суддів, Рада суддів України.

АННОТАЦИЯ

Кривенко В.В. Демократизация судебной системы Украины: проблемы и перспективы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.10 – судостроительство; прокуратура и адвокатура, – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2006.

Диссертация посвящена ключевым проблемам демократизации судебной системы Украины в сферах судостроительства и судебного управления.

В работе проанализировано содержание основных черт демократизма судебной системы. Под этим углом зрения раскрывается содержание принципов судостроительства и судопроизводства. Демократизм судебной системы определяется как присущее ей состояние, характеризующееся особой ролью судебной власти в системе разделения властей как арбитра в разрешении конфликтов на почве реализации норм права, гаранта защиты прав и свобод человека и гражданина, особым демократическим порядком формирования ее структур, высоким статусом судей в обществе, совершенством решения процессуальных и управленческих вопросов.

Субъектами управления в судебной системе, кроме судей, руководителей судов и их структурных подразделений, являются коллегиальные управленческие структуры (президиумы и пленумы судов) другие государственные органы, составляющие инфраструктуру судебной системы, а также судейское сообщество, коллективы судов и представительные органы судейского самоуправления. Судейское самоуправление – это деятельность судейского сообщества, его отдельных частей и представительных органов, направленная на обеспечение нормального функционирования судебной системы, защиту прав и

интересов судей путем участия в решении управленческих вопросов в пределах и в порядке, предусмотренных законом.

В работе определены основные черты судейского самоуправления как проявления корпоративной и элитарной демократии, а также его основные принципы.

Определен перечень управленческих функций в судебной системе, внесены предложения по их демократизации, в частности, порядка распределения дел между судьями, информационно-аналитической деятельности, информирования общественности о деятельности судов, представительской функции.

На основе анализа существующих правил решения кадровых вопросов в судебной системе внесены предложения об изменениях порядка пополнения судейского сообщества, принятия судьями присяги, их назначения на руководящие должности в судах и освобождения от этих должностей.

Предложены дополнительные организационно-правовые мероприятия по обеспечению независимости судей, в частности, включение в законодательство запрета дачи судьями отчетов и объяснений по поводу судебных дел, высказывания наперед органами массовой информации мнений по поводу результатов рассмотрения, включения судей в состав комиссий и комитетов, создаваемых другими органами власти.

Внесены предложения по демократизации финансово-ресурсного обеспечения судебной системы, установления обязательности участия Совета судей Украины в решении этих вопросов и возложения на него функции главного распорядителя бюджетных средств, выделяемых на потребности судов.

Раскрыты особенности защиты прав и интересов судей с использованием различных механизмов, предложено включить в Закон «о статусе судей» специальный раздел «Права судей».

Обосновывается позиция, в соответствии с которой процесс судебного управления является разновидностью юридического процесса в широком смысле слова, внесен ряд предложений по совершенствованию процессуальных норм в деятельности внутрисудебных коллегиальных органов и органов судейского самоуправления.

Ключевые слова: демократия, судебная система, статус судей, судоустройство, судопроизводство, судейское самоуправление, собрание судей, конференция судей, съезд судей, совет судей, Совет судей Украины.

SUMMARY

Victor V Kryvenko Democratization of the court system of Ukraine: problems and perspectives. – Manuskript.

The dissertation on getting the Doctor's degree of a candidate of jurisprudence on a speciality 12.00.10 -- judicial system, Office of Public Prosecutor and advocacy. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2006

In this work the theoretical and practical aspects of development of democratic base of the organization and functioning of the judicial system of Ukraine are examined, predominantly in the areas of the judicial system and judicial management.

The main features of democracy of the judicial system are analyzed, the democratic maintenance of functions and forms of the administrative structures activity, features of a legal status of the system of court self-management and increasing its role in a judicial management.

Some ways of democratization in resolving the staff questions in courts are examined and the guarantee of judges' independence, and also the rights of the representatives of the judicial community.

Some assumptions of resolving of procedural questions of presidiums' activity, plenums of judges and structures of judicial self-management are given.

Key words: democracy, judicial system, the status of judges, judicial system, legal proceedings, judicial self-management, assemblies of judges, conferences of judges, congresses of judges, council of judges, Council of judges of Ukraine.